

Μαργαρίτα Παπαγεωργίου, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Θησαυρός του Δαμασκηνού Στουδίτη*)

Το έργο που επιγράφεται *Βιβλίον ονομαζόμενον Θησαυρός, όπερ συνεγράψατο ο εν Μοναχοίς Δαμασκηνός ο υποδιάκονος και Στουδίτης ο Θεσσαλονικεύς*, περισσότερο γνωστό απλώς ως *Θησαυρός*, είναι ένα από τα ευρύτερα διαδεδομένα έργα του Δαμασκηνού Στουδίτη. Πρόκειται για μια συλλογή διδαχών που βασίζονται σε ευαγγελικά αποσπάσματα και βίους αγίων. Ειδικότερα, είναι κηρύγματα που αφορούν σε διάφορες θρησκευτικές εορτές και τα οποία συγκέντρωσε σε έναν τόμο που εξέδωσε στη Βενετία. Ως εκ τούτου το περιεχόμενο του έργου είναι θεολογικό, αλλά δεν λείπουν και οι ιστορικές, φιλοσοφικές, ακόμη και μυθολογικές αναφορές.

Για τον *Θησαυρό* είναι γνωστό ότι αποτελεί το πρώτο έργο του Δαμασκηνού Στουδίτη, ωστόσο ο χρόνος της πρώτης έκδοσής του παραμένει άγνωστος. Ως *terminus ante quem* ορίζεται το έτος 1558, οπότε ήταν ήδη ιερομόναχος, εφόσον είναι επιβεβαιωμένο ότι, όταν έγραψε το βιβλίο, ήταν υποδιάκονος. Ο [Σάθας](#) (1868, 152-153) αναφέρει ότι «ετυπώθη εν Βενετία 1528, 1603, 1618, 1628, και πολλάκις μέχρι του 1844». Ωστόσο, ο [Legrand](#) (1885-1906, τ. Β΄, 12-13) θεωρεί ότι παλαιότερες εκδόσεις είναι αυτές των ετών 1568 και 1570. Πάντως, το έργο δεν έχει εκδοθεί στη σύγχρονη εποχή και έτσι είναι διαθέσιμο μόνο σε παλιές βενετικές εκδόσεις, μία από τις οποίες αποτέλεσε και την πηγή των ανθολογούμενων αποσπασμάτων εδώ· πρόκειται για την έκδοση του 1751, η οποία εκτυπώθηκε στο ιστορικό τυπογραφείο του Νικόλαου Γλυκύ και είναι προσβάσιμη και διαδικτυακά στο ηλεκτρονικό περιβάλλον [«Ανέμη»](#) του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Αποτελείται από 36 λόγους που είναι αφιερωμένοι σε δεσποτικές και θεομητορικές εορτές, σε εορτές αγίων, αλλά και σε Κυριακές του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Οι έντεκα πρώτοι λόγοι του *Θησαυρού* αναφέρονται στα κύρια γεγονότα της ζωής του Χριστού. Η αρχή γίνεται με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και έπονται τα δεσποτικά γεγονότα, όχι με χρονολογική σειρά, αλλά ακολουθώντας τον εορτολογικό κύκλο του έτους. Έτσι, αναφέρεται στη Γέννηση του Χριστού, στα Θεοφάνεια, την Υπαπαντή, την Έγερση του Λαζάρου, την

Κυριακή των Βαΐων, την Ταφή, το άγιο Πάσχα, την Ανάληψη του Σωτήρα, την Πεντηκοστή και, τέλος, στη Μεταμόρφωση.

Ακολουθούν εννέα λόγους, από τους οποίους οι δύο πρώτοι αναφέρονται σε θεομητορικές εορτές: στην Κοίμηση και στα Εισόδια της Θεοτόκου. Δύο λόγους έχουν περιεχόμενο προτρεπτικό: «Διδασκαλία προτρεπτική περί νηστείας», η οποία συντάχθηκε με αφορμή την Κυριακή της Αποτυρώσεως, και «Περί του μη σφοδρώς θρηνείν τους τελευτώντας». Ο συγκεκριμένος λόγος βρίσκεται στο μέσον περίπου της συλλογής (15ος λόγος) και είναι ένας επικήδειος που εκφωνήθηκε στην κηδεία κάποιου άρχοντα, πιθανόν από τις οικογένειες είτε των Παλαιολόγων είτε των Καντακουζηνών ή των Ράλληδων. Από τους υπόλοιπους πέντε λόγους, οι τέσσερις αναφέρονται σε βίους αγίων – του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτου, του Αγίου Ευσταθίου και του Αγίου Νικολάου αντίστοιχα. Επίσης, υπάρχει ένας λόγος αφιερωμένος στα θαύματα των Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ.

Οι επόμενοι δεκατέσσερις λόγους αναφέρονται στις Κυριακές του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου, ξεκινώντας από την Κυριακή του Τελώνου και του Φαρισαίου και φθάνουν έως την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Από αυτόν τον κύκλο των λόγων απουσιάζουν οι Κυριακές των Βαΐων, του Πάσχα και της Πεντηκοστής, αφού συμπεριλήφθηκαν στον πρώτο κύκλο των Δεσποτικών εορτών. Οι τελευταίοι δύο λόγους αφορούν σε μαρτύρια αγίων, του αγίου Μεγαλομάρτυρα Δημητρίου και του αγίου Μεγαλομάρτυρα Θεοδώρου του Τήρωνος. Με τους λόγους αυτούς γίνεται και προσπάθεια να τονωθεί το μαρτυρικό φρόνημα των χριστιανών οι οποίοι ζούσαν υπό τον τουρκικό ζυγό.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε με την προσθήκη άλλων επτά ψυχοφελών λόγων που, όμως, δεν αποτελούν έργο του ίδιου συγγραφέα. Πρόκειται για τους λόγους «Περί Αγάπης», «Περί Πειρασμού», «Περί Φιλαργυρίας», «Περί Ελεημοσύνης», «Περί Φθόνου», «Περί Μετανοίας» και «Περί Εξομολογήσεως», που αποδίδονται στον κερκυραίο ιερομόναχο και συγγραφέα Ιωαννίκιο Καρτάνο, γνωστό για το πολύ αγαπητό στα λαϊκά στρώματα βιβλίο του *Παλαιά τε και Νέα Διαθήκη* (έκδ. 1536). Στο τέλος προστέθηκε και μια σύντομη εξήγηση του «Πάτερ ημών», άγνωστης πατρότητας.

Όσον αφορά στους λόγους, έχει παρατηρηθεί ότι ο καθένας τους έχει εν γένει μια συγκεκριμένη δομή. Αρχικά, τίθεται το προοίμιο και ακολουθεί η υπόθεση της εορτής, ή η

διήγηση του βίου ή των θαυμάτων κάποιου αγίου ή η παράφραση κάποιας περικοπής. Σχετικά με το υπό πραγμάτευση θέμα, ο Δαμασκηνός Στουδίτης θέτει κάποια ζητήματα που στη συνέχεια επιλύει. Ακολουθεί αποστροφή στους χριστιανούς αποδέκτες των λόγων του, τους οποίους συμβουλεύει ανάλογα με το περιεχόμενο του λόγου, προτρέποντάς τους να εορτάζουν με πνευματικό τρόπο την κάθε εορτή, σύμφωνα με το νόημά της και όχι δίνοντάς της κοσμικό χαρακτήρα ή καταφεύγοντας σε υλικές διασκεδάσεις. Ορισμένες φορές και κάποια προοίμιά του έχουν συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Ας αναφερθούν, όμως, λίγα λόγια αναφορικά με τον συγγραφέα του έργου. Όπως προαναφέρθηκε, είναι ο Δαμασκηνός Στουδίτης, κληρικός και λόγιος του 16ου αιώνα, ο οποίος συνέγραψε, κατά κύριο λόγο, έργα θεολογικού περιεχομένου. Εικάζεται ότι γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις αρχές του 16ου αιώνα, όπου έλαβε τα πρώτα γράμματα, και στη συνέχεια σπούδασε στην Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Υπήρξε μάλιστα μαθητής του ρήτορα Θεοφάνη Ελεαβούλκου. Στο ίδιο διάστημα έγινε μοναχός, χειροτονήθηκε υποδιάκονος και μετονομάστηκε από Δημήτριος, όπως ήταν μάλλον το κοσμικό του όνομα, σε Δαμασκηνό. Την ίδια περίοδο συνέγραψε και το έργο του *Θησαυρός*. Στους μαθητές του συγκαταλέγονται ο πατριάρχης Μητροφάνης Γ΄ και ο μετέπειτα οικουμενικός πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ ο Τρανός. Πριν από το 1560 χειροτονήθηκε ιερομόναχος και γύρω στο 1560 επίσκοπος Λιτής και Ρεντίνης. Τα έτη 1573-1574 ανέλαβε την επιτροπεία του οικουμενικού θρόνου και το 1574 ορίστηκε μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης, παραμένοντας στη θέση αυτή μέχρι τον θάνατό του το 1577, για τον οποίο ο σύγχρονός του Γαβριήλ Καλλονάς αναφέρει ότι συνέβη στην Άρτα ή τη Ναύπακτο. Η Εκκλησία τον ανακήρυξε άγιο τιμώντας τη μνήμη του στις 27 Νοεμβρίου.

Στη συγγραφή του έργου του έχει επηρεαστεί από κείμενα των πατέρων της Εκκλησίας, όπως είναι ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Μέγας Βασίλειος. Ασφαλώς γνώριζε σε βάθος τα κείμενα της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, τα οποία ερμηνεύει με ορθόδοξο τρόπο. Ιδιαίτερα συχνή είναι η αναφορά του στους *Ψαλμούς* του Προφητάνακτα Δαβίδ. Μέσα από το συγκεκριμένο έργο φαίνεται ότι υπήρξε εκφραστής του πνεύματος της ορθόδοξης παράδοσης. Ιδιαίτερη σημασία έχει ότι πίστευε πως είναι σημαντικό να έχει κανείς σαφή γνώση και των θέσεων των αιρετικών, ώστε να είναι εδραιωμένη η πίστη

του. Εντάσσεται στην [ησυχαστική παράδοση](#), όπως αυτή εκφράστηκε από τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά.

Ο λόγος του είναι θεολογικός και ποιμαντικός. Αν και ήταν καλός γνώστης της αρχαίας ελληνικής αλλά και της ομηρικής γλώσσας, προτίμησε να γράψει το έργο του στην απλή γλώσσα που μιλούσε τότε ο λαός, ώστε να γίνει εύκολα αντιληπτό. Έτσι, ο Δαμασκηνός αρχίζει στον *Θησαυρό* με έναν πρόλογο «Τοις εντευξομένοις», γραμμένο σε αρχαία αττική διάλεκτο, αποδεικνύοντας την ικανότητά του στη χρήση της αρχαίας ελληνικής, και συνεχίζει τις πολυάριθμες ομιλίες του σε δημώδη ελληνική. Η κύρια γλώσσα, λοιπόν, στην οποία είναι γραμμένο το σύγγραμμα, είναι η δημοτική του 16ου αιώνα που μιλούσαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη και χαρακτηρίζεται από απλότητα. Το ύφος του έργου, επίσης, είναι απλό, κάτι που συντέλεσε στην ευρεία απήχυσή του. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να επανεκδοθεί αρκετές φορές και να μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες, όπως είναι τα τουρκικά, τα βουλγαρικά, τα ρωσικά και τα σλαβονικά. Ιδιαίτερα η μετάφραση του έργου του στα βουλγαρικά (τα λεγόμενα *Δαμασκηνάρια*) υπήρξε καθοριστική για την ενίσχυση του ορθόδοξου βουλγαρικού λαού κατά την Τουρκοκρατία.

Στην εργογραφία του, εκτός από τον *Θησαυρό*, συγκαταλέγονται τα ακόλουθα έργα: *Παραίνεσις προς τους θέλοντας σωθήναι μοναχούς* Βενετία 1565;), *Λόγος πεζή τη φράση εις τον Δεκάλογον του Μωσέως* Βενετία 1630), *Μερική διάγνωσις εκ των παλαιών φιλοσόφων περί φύσεως και ιδιωμάτων τινών ζώων (Φυσιολόγιον)*, που αποτέλεσε το βασικότερο εγχειρίδιο φυσιολογίας στην ελληνική γλώσσα καθ' όλη τη διάρκεια του 17ου αιώνα, *Στίχοι ηρωελεγείοι εις την Κοίμησιν της Θεοτόκου*, *Προγνωστικά σημεία περί βροχής, ανέμου εκ των αστέρων και εκ της σελήνης διαφόρων ποιητών και διδασκάλων*, *Κωμωδιάλογος Δαμασκηνού Ρεντίνης κατά αρχιερέων*, *Κατάλογος χρονολογικός των πατριαρχών Κωνσταντινούπολης μέχρις Ιερεμίου*, *Χρονογράφος*, *Ομηρόκεντρα*. Επίσης ασχολήθηκε με την υμνογραφία συντάσσοντας ακολουθία στον Άγιο Νεοάρτυρα Νικόλαο από το χωριό Ψάρι της Κορινθίας, που μαρτύρησε το έτος 1544 στην Κωνσταντινούπολη.

Συνοψίζοντας, ο Δαμασκηνός Στουδίτης έγραψε πολλά έργα με μεγάλη απήχηση, αλλά ο *Θησαυρός* αποτελεί το δημοφιλέστερο πόνημά του. Το έργο αυτό θεωρείται σημαντικός μάρτυρας της ησυχαστικής παράδοσης, όπως συνεχίστηκε στα χρόνια της οθωμανικής

κυριαρχίας. Ο συγγραφέας και το έργο του κινούνται μέσα στην πατερική διδασκαλία, την αυθεντική ορθόδοξη παράδοση και την παράδοση του ησυχασμού. Με το βιβλίο του αυτό θεμελίωσε την εκκλησιαστική λαϊκή φιλολογία των χρόνων της δουλείας, αποτελώντας πρότυπο και για άλλες παρόμοιες συγγραφές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Legrand 1885

Émile Legrand, *Bibliographie hellénique: ou description raisonnée des ouvrages publiés en Gréc par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, τ. 2, Ernest Leroux Éditeur, Παρίσι 1885, σ. 12-15.

Σάθας 1868

Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Βιογραφίαι των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων, από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής εθνεγερσίας*, Εκ της τυπογραφίας των τέκνων Ανδρέου Κορομηλά, Αθήνα 1868, σ. 152-153.